

Організаційне становлення Харківської судово-медичної служби

Юрій Кравченко

начальник ДСУ «Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи»
Міністерства охорони здоров'я України, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0629-8530>, e-mail: 481850715@ukr.net

Василь Ольховський

доктор медичних наук, професор, професор кафедри судової медицини,
медичного правознавства імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса,
Харківський національний медичний університет Міністерства охорони здоров'я
України, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2843-2692>,
e-mail: prof_olkhovsky@ukr.net

Олександр Дунаєв

доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри судової медицини,
медичного правознавства імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса,
Харківський національний медичний університет Міністерства охорони здоров'я
України, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3231-7171>,
e-mail: ov.dunaiev@knmu.edu.ua

*Висвітлено становлення Харківської судово-медичної служби, зокрема, організація
судово-медичних моргів.*

Ключові слова: *судово-медична експертиза; харківська судово-медична служба; су-
дово-медичний морг.*

Organizational Development of Kharkiv Forensic Medical Service

Yurii Kravchenko, Vasyi Olkhovskiy, Oleksandr Dunaiev

*The paper outlines Kharkiv forensic medical service development, specifically the organiza-
tion of forensic morgues.*

Keywords: *forensic medical examination; Kharkiv forensic medical service; forensic morgue.*

Харківська судово-медична служба є однією з найдавніших в Україні: її започатковано у квітні 1797 року, коли в м. Харків за розпорядженням місцевого губернатора О. Г. Теплова створили Слобідсько-Українську лікарську управу. Згадане розпорядження своєю чергою базувалося на наказі імператора від 19 січня 1797 року «Про створення лікарських управ» у всіх губернських містах імперії [1, 2]. Наказу передувала доповідь Медичної колегії царського

уряду, яка висвітлювала «Положення про лікарські управи», у якому йшлося про те, що управи мали керувати всією медичною роботою в губерніях — лікарнями, військовими шпиталями, аптеками та приватними лікарями. Окрім того, «Положення...» містили «Генеральні правила, що належать до судово-лікарської науки». Саме цей документ став першим законодавчим актом з організації судово-медичної служби в губернському місті Харкові [3].

У Слобідсько-Українській лікарській управі на той час працювали три фахівці, які мали вищу лікарську освіту, інспектор, або штадт-фізик, оператор (хірург) і акушер [1, 3]. «Положення про лікарські управи» стали першим документом, який у повному обсязі регламентував порядок проведення судово-медичних обстежень. Зокрема, щодо експертизи трупа, чітко прописували такий порядок: спочатку зовнішній огляд трупа, а далі — внутрішнє його дослідження з обов'язковим розтином трьох порожнин тіла (черепної, грудної та черевної).

У 1835 році Слобідсько-Українську лікарську управу перейменували в Харківську лікарську управу. Свою діяльність із керування медициною краю, включно із судово-медичною експертизою, Управа провадила до 1865 року: у 1865 році Управу ліквідували, а її функції передали новоствореним лікарським відділенням при губернському управлінню. Така структура управління медициною в місті Харкові проіснувала аж до жовтневого перевороту 1917 року.

До того часу окремих судово-медичних лікарів і судово-медичних організацій в нашому місті не було. Судово-медичну діяльність здійснювали лікарі загальної практики, закріплені за поліцейськими відділами міста. До окремих складних випадків судово-медичних експертиз також залучали викладачі кафедри судової медицини Університету. Після жовтневого перевороту в Харкові створили окрему державну судово-медичну службу за посадовим принципом. Одночасно започаткували її окремі

структурні підрозділи, які постійно змінювали свою назву та кількість [2].

Лише у травні 1952 року остаточно організаційно сформувалася єдина структура Харківської судово-медичної служби під назвою «Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи» (з 2025 року бюро стало Державною спеціалізованою установою).

Перший судово-медичний розтин трупа в місті Харкові, згідно з архівною довідкою обласного архіву, виконали в січні 1801 року (місце проведення невідоме) оператор 8-го класу Слобідсько-Української лікарської управи лікар Шеїн і старший учень управи Голубовський. Варто зауважити, що на той час спеціальних приміщень для розтину трупів у Харкові не існувало.

Лише в листопаді 1806 року в Харкові створили перший анатомічний «театр» (морг) при кафедрі анатомії, фізіології та судово-лікарської науки Харківського університету. Як відомо, Університет засновано відповідним наказом імператора в листопаді 1804 року й урочисто відкрито в січні 1805 року. На той час морг знаходився за містом при будинку садівника, у старій частині Ботанічного саду Університету (ближче до нинішнього узвозу Незалежності). Тут почали виконувати судово-медичні розтини трупів. Кількість розтинів кілька років поспіль була вкрай малою. Лише з лютого 1812 року до моргу регулярно почали спрямовувати трупи для судово-медичних розтинів: у цей час їх кількість коливалася від 10 до 20 на рік. До судово-медичних розтинів долучалися професори та їхні помічники з кафедри. Цілковита непридатність

першого моргу, як за розмірами й облаштуванням, так і його віддаленість від центру міста, стала причиною переведення моргу в більше приміщення на Лопанській набережній, ближче до центрального будинку Університету (Університетська гірка). Це відбулося в 1819 році. Одночасно морг поповнився новим і більш численним секційним інвентарем.

Згадані морги були збудовані з дерева й не були прилаштовані до проведення судово-медичних розтинів, що не відповідало жодним санітарним вимогам. Саме тому впродовж 1840—1842 років у Харкові збудували з цегли новий морг на околиці нового Ботанічного саду Університету (сьогодні це Шевченківський сад). Цей морг уже відповідав специфіці свого призначення та значно покращив умови праці судових лікарів. Він існував до 1887 року, тобто до введення в експлуатацію нового сучасного, більшого за площею будинку для кафедри нормальної анатомії Харківського університету. Цей будинок уже цілком відповідав усім тогочасним вимогам до судово-медичної експертизи трупів (сьогодні адреса цього будинку — проспект Незалежності, 12). Окрім кафедри анатомії, тут розміщувалися всі кафедри Університету, які послуговувалися в навчальному процесі трупним матеріалом (зокрема, кафедра судової медицини). У секційних кімнатах цього корпусу судово-медичні розтини трупів виконували до 1913 року.

У 1913 році поряд з анатомічним корпусом (за ініціативи в той час завідувача кафедри судової медици-

ни професора М. С. Бокаріуса) звели окремий будинок для кафедри судової медицини. При ньому облаштували міський судово-медичний морг, який відповідав усім вимогам і потребам Харківської судово-медичної служби. Пізніше, зважаючи на високий науковий рівень проведення експертиз на кафедрі під керівництвом професора М. С. Бокаріуса і його особистий авторитет, сучасне обладнання та достатні площі приміщень кафедри, ця будівля набула статусу «Інститут судової медицини Харківського університету» [4]. Слід також зазначити, що окремі судово-медичні розтини трупів у той час проводили також у приміщенні кафедри нормальної анатомії Жіночого медичного інституту, який належав Харківському медичному товариству й існував з 1910 по 1920 роки. На жаль, після смерті заслуженого професора М. С. Бокаріуса в грудні 1931 року Інститут судової медицини перевели до іншого приміщення, а судово-медичні розтини трупів тимчасово проводили в патолого-анатомічному відділенні 1-ї міської лікарні.

Лише у 1934 році, за часів Голодомору, Харківська судово-медична служба отримала власне приміщення, у якому знаходиться й до сьогодні, — на вулиці Дмитрівській, 14. Відтоді тут знаходиться і відділ судово-медичної експертизи трупів ДСУ «Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи». На сьогодні в місті, окрім того, працюють окремі відділення відділу судово-медичної експертизи трупів обласного бюро: відділення № 1 (відкрите у 1978 році на базі патолого-анатомічного відділення 4-ї місь-

кої лікарні швидкої допомоги імені професора Міщанінова) і відділення № 2 (відкрите у 1983 році на базі кафедри судово-медичної експертизи Харківського інституту удосконалення лікарів (нині — морфологічний корпус Харківського національного медичного університету; вулиця Амосова, 35).

У 2004 році при Харківській обласній клінічній лікарні створили кабінет судово-медичної експертизи, на базі якого також виконують судово-медичні експертизи трупів (вулиця Трінклера, 3) [5]. Варто зауважити, що з 1964 року й до сьогодні співробітники відділу судово-медичної експертизи трупів бюро працюють також у всіх районних центрах Харківської області.

Отже, уже наприкінці XVIII століття в Харкові організаційно сформувалася судово-медична служба, а на початку XIX століття почали виконувати найскладніші судово-медичні експертизи трупів людей, які померли внаслідок насилля або раптово. За свої славетні 228 років існування Харківська судово-медична служба стала потужним судово-медичним експертним центром нашого міста і країни загалом. Харківські судові медики в усі часи виконували важливе правове завдання — якісно й об'єктивно проводити судово-медичні експертизи, що вкрай важливо для розкриття правоохоронними органами злочинів і відновлення правосуддя.

Перелік джерел посилання

1. Кравченко Ю. М., Ольховський В. О., Балановський В. В., Губін М. В., Сокол В. К. Основні віхи з історії Харківської судово-медичної служби: до 220-річчя її заснування. *Історичні та медико-соціальні аспекти охорони здоров'я в Україні* : мат-ли наук.-практ. конф., присвяч. 120-річ. з дня народж. П. Т. Петрова, зав. каф. історії мед. (1948—1957 рр.) Харк. мед. ін-ту (Харків, 23.11.2016). Харків, 2016. С. 26—27. URL: <https://repo.knmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/66d7eb48-03ae-4674-a5b6-76a93e7467a8/content> (дата звернення: 05.04.2025).
2. Кравченко Ю., Ольховський В., Дунаєв О., Репа В. Становлення медико-криміналістичних структурних підрозділів Харківської судово-медичної служби. *Методологічні засади криміналістики: традиції та новації* : зб. мат-лів Криміналістичних читань, присвяч. пам'яті акад. В. О. Коновалової (Харків, 28.03.2025). Харків, 2025. С. 136—140. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/20485/3/konf_Kopovalova_2025.pdf (дата звернення: 05.04.2025).
3. Кравченко Ю. М., Ольховський В. О., Хижняк В. В. Витоки Харківської судово-медичної служби. *Сучасні досягнення в галузі судової медицини та проблемні питання при проведенні судово-медичних експертиз у відділі комісійних експертиз та у відділі експертизи трупів* : зб. мат-лів наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Львів, 02—03.06.2016). Львів, 2016. С. 257—260.
4. Ольховський В. О., Бондаренко В. В., Сокол В. К. Заслужений професор М. С. Бокаріус — реформатор і організатор судово-медичної служби України. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики* : тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 20.12.2016). Харків, 2016. С. 183—185.
5. Ольховський В. О., Кравченко Ю. М., Губін М. В., Бондаренко В. В., Сокол В. К. Пріоритет Харківської судово-медичної школи у розробці питань ідентифікації осіб. *Судово-медична експертиза*. 2018. № 2. С. 122—126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sme_2018_2_31 (дата звернення: 05.04.2025).